

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

«Հրազդանի Խ.Աբովյանի անվ. թիվ 1 ավագ դպրոց» ՊՈԱԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻԶՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ <<Դասագիրքը որպես ուսուցողական համակարգ>>

Կատարող՝ Դավիթ Սարգսյան

Առարկա՝ <<Երաժշտություն>>

Ուսումնական հաստատություն՝ Չարենցավանի Ս. Ավանյանի անվան թիվ 4
հիմնական դպրոց

ՀՐԱԶԴԱՆ 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ.....	2
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	2
ԴԱՍԱԳԻՐՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՈՒՍՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ	5
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....	18
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	21

ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Դասագրքերի որակի գնահատման և դրանց բարելավման հարցը մշտապես գիտնականների, մանկավարժ — հետազոտողների, հրատարակչությունների և հասարակության լայն շերտերի ուշադրության կենտրոնում է, քանի որ ուսուցման/ուսումնառության արդյունավետությունը էապես պայմանավորված է ուսումնական նյութերի, մասնավորապես՝ դասագրքերի որակով:

Ժամանակակից գիտամանկավարժական գրականության մեջ դպրոցական դասագիրքը դիտարկվում է որպես փոխկապակցված բաղադրիչների բազմագործառույթ համակարգ, որի հիմնում ընկած է սովյալ երկրի՝ պաշտոնապես հաստատված կրթության բովանդակությունը, և որի բաղադրիչներն են՝ դասագրքի կառուցվածքային, մեթոդաբանական տարրերը, որոնք ուղղված են գրքի գործառույթների իրականացմանը: Հետևաբար՝ արդյունավետ դասագրքեր ստեղծելու համար պետք է, որ սովյալ երկրի կրթության բովանդակությունը և դասագրքի բաղադրիչ տարրերը փոխկախվածության և փոխազդեցության մեջ գտնվեն: Կարևոր է, որ դասագիրք ստեղծողներն այդ հանգամանքը ուշադրության կենտրոնում պահեն՝ դասագրքի շարադրմանն անցնելուց առաջ որոշակիացնելով այն մեթոդաբանական և արժեքային մոտեցումները, որոնք սովյալ դասագրքի հիմքն են դառնալու և հստակ պատկերացնելով՝ ինչպես է այն դասարանում «աշխատելու»:

21-րդ դարի հմտությունների շատ սահմանումներ են առաջարկվել թե՛ անհատների, թե՛ կազմակերպությունների կողմից, և շատ երկրների որպեսզրած կրթական չափաբաժնիչները ներառում կամ հղում են պարունակում միջառարկայական հմտություններին»:

Վերոնշյալ նպատակների իրագործմանն ուղղված գործընթացներ ընթանում են գրեթե բոլոր երկրներում, սակայն շատ չեն այն երկրները, որոնք ունեն հստակ սահմանված և հստակ կիրառվող չափանիշներ, քանի որ ժամանակի և տեխնոլոգիական առաջընթացի ամենօրյա մարտահրավերները դրանց վերանայման և փոփոխման առիթ են դառնում: Բացի այդ՝ դժվար է ստեղծել համապարփակ չափանիշներ, որոնք կներառեն բոլոր տարիքային խմբերն ու բոլոր առարկաները:

Նկարագրված խնդիրներն արդիական են նաև ՀՀ-ում և անմիջականորեն արտացոլվում են կրթական համակարգում: Վերոհիշյալ հմտությունների զարգացումն ապահովելու անհրաժեշտությունը կրկնակի բարդացնում է դասագրքաստեղծ խմբերի և կառույցների աշխատանքը, մանավանդ որ մինչ այժմ դրանց բավարար ուշադրություն չի դարձվել: Դասագրքերին, դրանց կից ուսուցչի ձեռնարկներին և առհասարակ ուսումնական նյութերին ներկայացվող պահանջներում անդրադարձ չի եղել սովորողի՝ սեփական ուսումնառությունը կազմակերպելու և գնահատելու կարողությունների զարգացմանը,

ուսուցման/ուսումնառության մեթոդաբանությանը և այլն:

Հետազոտության նպատակն է՝ ուսումնասիրել 5-րդ դասարանի <<Երաժշտություն>> առարկայի դասագիրքը որպես ուսուցողական համակարգի մաս:

Ելնելով նպատակից՝ անհրաժեշտ է լուծել հետևյալ խնդիրները.

- Ներկայացնել 5-րդ դասարանի <<Երաժշտություն>> առարկայի դասագիրքը, թե ինչպես է այն կիրառվում ուսուցողական համակարգում:
- Հետազոտել 5-րդ դասարանի <<Երաժշտություն>> առարկայի դասագրքի դերը կրթության ուսուցողական համակարգի իրականացման գործում:

Օբյեկտը՝ 5-րդ դասարանի <<Երաժշտություն>> առարկայի դասագիրքը՝ որպես ուսուցողական համակարգ:

Մեթոդաբանական հիմն: Ուսումնասիրությունն իրականացվել է տեսական և գիտագործնական մեթոդների կիրառմամբ, տարբեր գրականության ցանկից օգտվելով վերջում հանգել են եզրակացություններին:

Հետազոտության վարկած: Ենթադրվում է որ դասագիրքը շատ մեծ ազդեցություն է թողնում ուսուցման համակարգի վրա:

Աճխատանքի կառուցվածքն ու ծավալը: Աճխատանքը բաղկացած է տիտղոսաթերթից, բովանդակությունից, ներածությունից, բուն նյութից, եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից:

ԴԱՍԱԳԻՐՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՈՒՍՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ

Հայրենական ուսումնական գիրքը երկար ու փառավոր պատմություն ունի: Առաջին տպագիր դասագիրքը Իվան Ֆեդորովի այբուբենն էր, որը լույս է տեսել Լվովում 1574 թվականին: Դրանից հետո՝ 1596 թվականին, լույս տեսավ Լավրենտի Զիգանիայի երականությունը, ըստ որի Ռուսաստանի, Ուկրաինայի և Բելառուսի երեխաները սովորեցին գրել և կարդալ: Մելետիոս Սմոտրիցկու երականությունը (1619) Ռուսաստանում դպրոցական դասագիրք էր ավելի քան 130 տարի: Ներքին դասագրքերի պատմության մեջ վառ հետք է թողել Կ.Դ.Ուսինսկու «Մայրենի խոսքը»: Այս գիրքը վերահրատարակվել է 130 անգամ: Հանելի կլինեք այսօր վերակենդանացնել այն որպես կյանքի դասագիրք ամենափոքրերի համար: XVIII դ. հայտնվեցին թվաբանության առաջին դասագրքերը: Այսպիսով, 1703 թվականին լույս է տեսել Լ.Մագնիտսկու Թվաբանությունը, այսինքն՝

թվերի գիտությունը, դասագիրքը, որը մինչև 19-րդ դարի կեսերը ծառայել է որպես հիմնական դասագիրք դպրոցականների համար:

1917 թվականի Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո դասագրքերի հրատարակումը վերցվեց խորհրդային պետության խիստ վերահսկողության տակ: Դասագիրքը դարձավ գաղափարական սուր պայքարի առարկա: Փաստերը պերճախոս խոսում են ուսումնական գրքի ոլորտում ֆալսականության մասին: 1923 թվականին Կրթության ժողովրդական կոմիսարիատը հանաչեց Աստվածաշունչը, Ղուրանը, Պլատոնի, Դանթեի, Ֆ. Նիցշեի, Ա. Շոպենհաուերի, Կ. Ռեխնսկու, Լ. Տոլստոյի, Ֆ. Դոստոևսկու գրքերը և գրադարաններից հեռացվեցին ավելի քան 100 հեղինակ: Բայց ամենակարևորը՝ արգելեցին հեփիաթների տպագրությունը: Վեճը մոտավորապես այսպիսին էր. Ռ. Քիլվինգի «Ջունգլիների գիրքը» հարմար չէ մեր երեխաներին, քանի որ դրանում կենդանիները խոսում են, բայց դա, տեսե՛ք, չի լինում: Նյարդայնացրել են նաև Կ.Չուկովսկու հեփիաթները, 1923 թվականին սկսվել է «պայքարը չուկովիզմի դեմ»: Կ.Չուկովսկու գրքերն անխնայ ֆենադատության են ենթարկվել Ն.Կրուպսկայայի կողմից:[1]

Ի դեպ, մանկավարժության դասագրքեր նույնպես չկային: Խորհրդային իշխանության բոլոր տարիներին տպագրվել են միայն բազմաթիվ դասագրքեր: Մանկավարժության առաջին պաշտոնական դասագիրքը հենց այն գիրքն էր, որը դու՛րս այժմ ուսումնասիրում եք: 1990 թվականին հեղինակը դարձել է մանկավարժության դասագրքերի այն ժամանակվա համամիութենական մրցույթի հաղթող, որին ներկայացվել է ավելի քան 30 գիրք: Կրթության նախարարությունն առաջին անգամ թույլատրել է հաղթող գրքի վրա դնել «Դասագիրք» վերնագիրը: Այսօր մեր երկրում հրատարակվում են տասնյակ միլիոնավոր ուսումնական գրքեր՝ թե՛ լավ, թե՛ տարբեր: Ուսումնական հրատարակության պահանջներն այնքան բազմակողմանի են և հակասական, որ ամբողջ աշխարհում կա լավ դասագրքերի պակաս, ինչը մեծանում է գիտելիքների ծավալի անի և մարդկանց կրթության պահանջների պատճառով: Տնտեսապես զարգացած երկրներում հրատարակվում են այլընտրանքային (զուգահեռ) դասագրքեր, որոնց շնորհիվ ուսուցիչներն ու աշակերտները հնարավորություն ունեն ընտրել լավագույններին: Ռուսաստանը հետ չի մնում՝ մենք մենակ զուգահեռաբար օգտագործում ենք ավելի քան 20 այբբենարան:

Դասագիրք գրելը բարձր արվեստ է: Պահանջվում է ոչ միայն համագործակցության կազմակերպում, այլ աշակերտի ընտրության ազատության ապահովում: Ազատ ընտրության իրավիճակներ, պարտադիր և կամընտիր նյութերի, գիտելիքների և տեղեկատվության առկայություն, որոնք ընդլայնում են դրանք, բարձրացնում են մտավիճակը գործառույթը, խթանում են ինֆնագնահատականի զարգացումը և օգնում են մեծացնել հետաքրքրությունը: Բարձրորակ դասագիրքը

պետք է օրինակելի լինի նաև մանկավարժական տեխնոլոգիայի առումով: Հստ այդպիսի ուսուցիչը ստուգում է իր ուսումնական գործունեության կազմակերպման ապագա սցենարը:[2] Դասագիրքը որոշակի գիտական առարկայի վերաբերյալ համակարգված գիտելիքներ պարունակող հրատարակություն է, որն օգտագործվում է կրթական նպատակներով: Ի տարբերություն դասագրքի, որը հնարավորինս ընդգրկում է ողջ առարկան, դասագիրքը կարող է կենտրոնանալ որոշ բաժինների վրա, ինչպես նաև պարունակել տարբեր կարծիքներ որոշակի հարցի վերաբերյալ: Ուսումնական ուղեցույցը աջակցող և ոչ պարտադիր կրթական գործիք է: Դասագիրքը ցանկացած առարկայի հիմնական ուսումնական գիրքն է, որը սահմանում և համակարգում է հիմնական գիտելիքները ուսումնական պլանին համապատասխան: Միևնույն ժամանակ, դասագիրքը լրացում է դասագրքին և կարող է ներառել ինչպես ողջ առարկան, այնպես էլ ուսումնական ծրագրի մեկ կամ մի քանի բաժիններ: Դասագիրքը լրացնում, ընդլայնում և խորացնում է դասագրքում ներկայացված տեղեկատվությունը, օգնում սովորողներին ավելի լավ հասկանալ այն:

Դասագիրքը ներառում է միայն ստուգված և դիպակոսիկորեն մշակված նյութ, իսկ դասագիրքը կարող է պարունակել ավելի նոր և տեղին տեղեկատվություն, ներառել վիճելի հարցեր, տարբեր տեսակետներ: Միևնույն ժամանակ, դասագիրքը պետք է համապատասխանի հետևյալ պահանջներին. այն չպետք է հակասի դասագրքում ամրագրված ակադեմիական կարգապահության հիմնարար հիմունքներին և չպետք է կրկնօրինակի այն: Դասագիրքն ավելի արագ է թողարկվում. Ուստի, երբ ներդրվում է նոր դիսցիպլին, առաջին հերթին դրա վրա դասագիրք է հրատարակվում, և միայն նյութի հաստատումից հետո՝ դասագիրք: Կան բարձր մասնագիտացված թեմաներին նվիրված դասագրքեր, հատուկ դասընթացներ: Ե՛վ դասագիրքը, և՛ ուսումնական ուղեցույցը պաշտոնապես հաստատված են որպես այս տեսակի հրատարակություն: Կրթության բովանդակությունը մանրամասնորեն բացահայտված է ուսումնական գրականության մեջ, որը ներառում է դպրոցական դասագրքեր, տեղեկատու գրքեր, լրացուցիչ ընթերցանության գրքեր, ատլասներ, ֆարտեգներ, առաջադրանքների և վարժությունների ժողովածուներ, տպագիր տետրեր և այլն: Կրթության արդյունավետությունը կախված է ուսումնական գրականության որակից, հետևաբար մեծ ուշադրություն է դարձվում դասագրքերի և ուսումնական նյութերի պատրաստմանը, իսկ ամենահայտնի մասնագետները ներգրավված են ուսումնական գրքերի ստեղծման գործում: Հաշվի առնելով « դասագիրք » տերմինի սահմանման տարբեր մոտեցումները՝ առաջարկել են հետևյալը. Այստեղ ուսումնասիրվում են «դասագիրք», «ուսումնական գրականություն», «դասագիրք», «դասագիրք» սահմանումները, որոնք գետեղված են հատուկ մատենագիտական, հետազոտական և ուսումնական գրականության մեջ: [7] Վ.Ս. Ցեպիլինը տալիս է

«վերապատրաստման գիրք» հասկացության հետևյալ սահմանումը. « Ուսուցման գիրքը ուսումնական գործիք է, որը տրամադրվում է հանրակրթական դպրոցներում ուսուցման և ուսուցման համար գրքի կամ գրքույկի տեսքով : Ուսումնական գրքերը համապատասխանում են ծրագրերի պահանջներին, պարունակում են մեկ ուսումնական տարվա դիպլոմի և մեթոդական մշակված նյութ (որպես կանոն): Կրթական այլ միջոցներից ավելի մեծ չափով կրթական գրքերը ծառայում են հոգևոր կարողությունների զարգացմանը, գրքերից սովորելու կարողությանը սերմանելուն: Դրանք հիմք են հանդիսանում ինֆնակրթության և շարունակական կրթության համար: Ուսումնական գրքերն անհրաժեշտ են ուսուցչին և աշակերտին և՛ դասարանում, և՛ տանը» [8, էջ. 274]:

Դասագիրքը ուսումնական գիրք է, որը պարունակում է ուսումնական նյութի հիմնական բովանդակությունը՝ համաձայն ընդունված (գործող) ծրագրի: Աշակերտների համար դասագիրքը որոշակի առարկայի գիտելիքների հիմնական աղբյուրն է: Ձեռնարկը օժանդակ ուսումնական գիրք է, որն ամբողջությամբ չի համապատասխանում ծրագրին: Որոշ հարցեր կարող են չդիտարկվել դրանում, մյուսները, ընդհակառակը, կարող են ավելի լայն արտահայտվել կամ ոչ այնպես, ինչպես դասագրքում: Հակառակ դեպքում դասագրքերի և ձեռնարկների միջև տարբերություն չկա:

Ուսումնական գրքերում ուսումնասիրված նյութը բաժանված է տրամաբանորեն ավարտված մասերի՝ բաժինների, թեմաներ, պարբերությունների, ֆայլեր: Դասագրքի կառուցվածքը ներառում է՝

- 1) տեքստեր.
- 2) ոչ տեքստային բաղադրիչներ (ներածություն, բովանդակություն, մատենագիտություն).
- 3) ուսումնական նյութի յուրացման կազմակերպման ապարատ (հարցեր, խթանիչ կոչեր, քննադատական առաջադրանքներ, խնդրահարույց իրավիճակներ, թեստեր, առաջադրանքներ, կրթական խնդիրների ճիշտ լուծման օրինակներ և այլն).
- 4) պատկերազարդ նյութեր.

Դասագիրքը պետք է համապատասխանի կրթության բովանդակությանը ներկայացվող բոլոր պահանջներին, ինչպես նաև լինի աշակերտների համար հետաքրքիր, հնարավորինս կարճ, մտաշեղի, լավ նկարագրադրված, էսթետիկ ձևավորված: Դասագիրքը պետք է լինի և՛ կայուն, և՛ շարժական: Կայունության պահանջին համապատասխան դասագիրքը պետք է ունենա կայուն հիմք: Շարժականությունը հնարավորություն է տալիս արագորեն ներմուծել նոր գիտելիքներ՝ առանց հիմնական կառուցվածքը խախտելու: Այս նպատակին նպաստում է դասագրքի բովանդակության կառուցումը, որը թույլ է տալիս ներդիրներ, որոնք ընդլայնում են բովանդակը: [3]

Դասագիրքը պետք է ապահովի սովորողների գիտակցված և ակտիվ մասնակցությունը ուսումնական գործընթացին, ուսումնական նյութի լիարժեք յուրացումը: Այն կատարում է հետևյալ գործառույթները.

1. Կրթական, որը բաղկացած է առարկայի կրթական պետական չափորոշիչով նախատեսված կրթական մակարդակին հասնելու համար անհրաժեշտ գիտելիքներով լիարժեք ապահովելու մեջ: Սա նշանակում է, որ դասագիրքը պետք է պարունակի անհրաժեշտ և բավարար քանակությամբ նյութ:

2. Զարգացող, այսինքն . պարունակում են բավականաչափ ընդհանուր բնույթի նյութեր առարկայների մտավոր, սոցիալական, հոգևոր զարգացման համար: Կանկրետ «մեկնագամյա» փաստեր, որոնք բեռնում են հիշողությունը, լավ դասագրքերում չեն տրվում:

3. Կրթական, որը բաղկացած է առարկայի վրա ազնվացնող հոգևոր ազդեցության կազմակերպումից՝ կապված անհրաժեշտ ուսումնական նյութի ուսումնասիրության հետ: Քանի որ դասագրքում չկա ուսուցչի անձնական հոգևոր ազդեցությունը, պետք է շատ մտածել, թե ինչպես բարձրացնել գրքի կրթական ներուժը: Այսօր դա ամենաբարդ խնդիրներից մեկն է:

4. Մտավացիոն, որը բաղկացած է առարկայների համար այնպիսի խթանների ստեղծումից, որը խրախուսում է նրանց ուսումնասիրել այս առարկան, ձևավորել հետաքրքրություն և դրական վերաբերմունք առարկայի նկատմամբ:

5. Տեղեկատվական, ուղղորդող առարկայներին լրացուցիչ տեղեկություններ փնտրելու համար: Դասագիրքն ուսումնասիրելով՝ առարկայը պետք է հստակ հասկանա, որ իրեն տրվում է անհրաժեշտ գիտելիքների նվազագույն չափը: Գիտելիքն ինքնին անսահման է, դրանք պետք է ինքնուրույն փնտրել:

6. Վերահսկողություն և ուղղիչ (թրեյնինգ), որը ենթադրում է դասընթացների դասընթացի և արդյունքների ստուգման, ինքնագնահատման և ուղղման, ինչպես նաև անհրաժեշտ հմտություններ և կարողություններ ձևավորելու համար ուսուցողական վարժություններ:

7. Կառավարչական, որը բաղկացած է հանաչողական գործընթացի որակյալ կառավարումն ապահովելուց. լավ կազմված դասագրքերում նախապես հայտնի է, թե ինչպես, ինչ ուղղությամբ և ինչ ուժով են հոսել սովորողների մտքերը, որտեղ են հանդիպելու խոչընդոտների, ինչպես օգնել հաղթահարել դրանք:

Ավանդականների հետ մեկտեղ ավելի ու ավելի են օգտագործվում առանց թղթի ուսումնական նյութեր . տեսակավառակներ, տեսաերիզներ և այլն: Այս նոր և անսովոր ուսումնական միջոցների

դիդակտիկ գնահատականները հակասական են՝ սկսած կրթության մեջ հեղափոխության մասին խանդավառ հայտարարություններից մինչև ցածր կատարողականության տխուր հայտարարություն և անօգուտություն. Կարելի է ակնկալել, որ այնտեղ, որտեղ պահանջվում է փաստացի նյութի պատկերավոր, զգացմունքային ներկայացում, վիզուալ ձևերը օգտակար կլինեն, սակայն դրանց օգնությամբ դժվար է զարգացնել արդյունավետ մտածողությունը, վարժեցնել հմտությունները և լուծել այլ խնդիրներ: Այս առումով, նպատակահարմար է դրանք օգտագործել ավանդական ուսումնական նյութերի հետ համատեղ:[5]

Վերացական մտածողությունը, տրամաբանությունը լավ զարգացած են համակարգչային ուսուցման ծրագրերով: Սակայն համակարգչով փոխանցվող գիտելիքներն անխուսափելիորեն թերի են, կտրված, ֆորմալացված, ուստի համակարգչային ուսումնական նյութերը շատ արդյունավետ են տրամաբանական կառուցվածք ունեցող նյութերն ուսումնասիրելու համար: Էլեկտրոնային համակարգիչը (այսուհետ՝ համակարգիչ) ընձեռում է հիանալի հնարավորություններ՝ ուսումնական վարժություններ կատարելու, գիտելիքները վերահսկելու և շտկելու համար:

Ժամանակակից դասագիրքը պետք է աշակերտներին պատրաստի ինֆնակրթության. Նրա հետ աշխատանքը պետք է նպաստի տեղեկատվության հետ ինֆնուրույն աշխատելու սովորության զարգացմանը: Մոտիվացիա ապահովելու և անհրաժեշտ հմտությունները զարգացնելու համար դասագրքերը ներկայացնում են աշակերտների ինֆնուրույն մտավոր ջանքերը խրախուսելու և աջակցելու տարբեր միջոցներ:

Դասագրքերի ստեղծման ամենադժվար խնդիրը ուսումնական նյութի ընտրության, կառուցվածի, ներկայացման կազմակերպման խնդիրն է: Այս դեպքում անհրաժեշտ է համատեղել անհամատեղելիները: Նյութի և առաջադրանքների ազատ ընտրության ապահովումն անխուսափելիորեն հանգեցնում է գրքի ծավալի մեծացման; «կարևոր կետերի» միջատը և նյութերի մշակումը բացասաբար են ազդում ներկայացման տրամաբանության և խստության վրա: Գիտականության, համակարգվածության, շարունակականության, որոշակի գիտելիքների անհրաժեշտության, դրանց մանրամասնության աստիճանի և այլ պահանջները պետք է համապատասխանեն առարկայի նպատակներին, աշակերտին կամ աշակերտին հասանելի ժամանակին, տարիքային առանձնահատկություններին, կրթության պահանջվող մակարդակին: և այլն: Այս բոլոր տարածայնությունները կռահատելով՝ ամերիկացի պրոֆեսոր Վ. Իվկենը հուսահատ գրեց, թե այժմ կամ ապագայում անհնար է ստեղծել մի դասագիրք, որը կհամապատասխանի բոլոր պահանջներին:

Դասագիրքին այնքան նշանակալից գիրք է, որ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն այն անվանել է կրթության զարգացման ամենամեծ ներդրումը և առաջնահերթության առումով առաջին տեղում դնել: Ոչ դասագրքեր՝ ոչ կրթություն, վատ դասագրքեր՝ վատ կրթություն: Այդ իսկ պատճառով ամբողջ աշխարհում այդքան մեծ ուշադրություն է դարձվում ուսումնական գրքերի պատրաստմանն ու հրատարակմանը:

Որակյալ դասագրքի խնդիր կա նաև մեր երկրում: Դա են վկայում դպրոցականների, աշակերտների, ուսուցիչների, համալսարանների դասախոսների, ծնողների մշտական հարցումները: Ինչպե՞ս են աշակերտները ցանկանում տեսնել իրենց դասագիրքը: Նրանք երկար ժամանակ գրեթե անվավախ պահանջներ են դնում.

- պարզ և հասկանալի լեզու;
- ներկայացման առկայություն;
- ուսումնասիրվածի գործնական կիրառում;
- ներկայացման առկայություն;
- հետաքրքիր ներկայացում;
- նյութի հստակ կառուցվածք.

Վ.Ս. Ցետլինը տալիս է «վերապատրաստման գիրք» հասկացության հետևյալ սահմանումը. «Ուսուցման գիրքը ուսումնական գործիք է, որը սրամազրվում է հանրակրթական դպրոցներում ուսուցման և ուսուցման համար գրքի կամ գրքույկի տեսքով: Ուսումնական գրքերը համապատասխանում են ծրագրերի պահանջներին, պարունակում են մեկ ուսումնական տարվա դիպակտիկ և մեթոդական մշակված նյութ (որպես կանոն): Կրթական այլ միջոցներից ավելի մեծ չափով կրթական գրքերը ծառայում են հոգևոր կարողությունների զարգացմանը, գրքերից սովորելու կարողությանը սերմանելուն: Դրանք հիմք են հանդիսանում ինֆնակրթության և շարունակական կրթության համար: Ուսումնական գրքերն անհրաժեշտ են ուսուցչին և աշակերտին և՛ դասարանում, և՛ տանը»: Ուսումնական գրականությունը ներառում է դասագրքեր, ուսումնական նյութեր, դասախոսությունների տեխստեր, ուսումնական ձեռնարկներ, պրոբլեմային գրքեր, տեղեկատուներ և դասարանում օգտագործվող այլ սպագիր նյութեր: Ուսումնական գրականությունը ուսումնական գործընթացի մեթոդական աջակցության կարևորագույն տարրն է: [6]

Դասագրքի բովանդակությունը պետք է համապատասխանի պետական կրթական չափորոշի պահանջներին և ամբողջությամբ բացահայտի կոնկրետ առարկայի օրինակելի ծրագիր:

Այլ հետազոտողների աշխատություններում դասագիրքը սահմանվում է այսպես.

1. «Զանգվածային ուսումնական գիրք, որը սահմանում է կրթության առարկայական բովանդակությունը և սահմանում է դպրոցական ծրագրով նախատեսված գործունեության տեսակները առարկայի կողմից պարտադիր յուրացման համար՝ հաշվի առնելով նրանց տարիքը կամ այլ բնութագրերը» :

2. «Ուսումնական հրատարակություն, որը պարունակում է պետական չափորոշիչին և ուսումնական պլանին համապատասխանող ակադեմիական առարկայի կամ դրա բաժնի, մասի համակարգված ներկայացում և պաշտոնապես հաստատված որպես այս տեսակի հրատարակություն» [1, էջ. տասը]:

3. «Որոշակի գիտության (կրթական և գիտական կարգապահության) կամ գործունեության բնագավառում կրճատված և համակարգված գիտելիքների ամբողջությունը և դրանց յուրացման կազմակերպման ապարատը. կրթական տեղեկատվության ամենակարեւոր աղբյուրը, ուսումնառության եւ ուսուցման գործունեությունը ապահովող հիմնական դիդակտիկ գործիքը»:

4. «Գիրք կամ այլ տեղեկատվական կրիչ, որը պարունակում է համակարգված ուսումնական նյութ, որն անհրաժեշտ է կոնկրետ ուսումնական դասընթացում կրթությունը կազմակերպելու համար» :

Այսպիսով, այս նկատառումով դասագիրքն ունի մի շարք հիմնարար տարբերություններ դասագրքի հետ. ի տարբերություն դասագրքի, որը բնութագրվում է ակադեմիական կարգապահության համակարգված հիմնարար ներկայացմամբ, դասագիրքը նպատակ ունի լրացուցիչ գիտելիքներ ձեռք բերել դասագրքում ներկայացված թեմաների վերաբերյալ: Որոշակի ակադեմիական առարկայի ավելի խորը անկախ ուսումնասիրության նպատակով: Դասագիրքը գրքի համեմատ պարունակում է ուսումնական տեխստի և ուսումնական առաջադրանքների ավելի մեծ ծավալ, ինչը թույլ է տալիս խորությամբ ուսումնասիրել և յուրացնել կոնկրետ ուսումնական թեմա:

Երաժշտության դասագիրքը մանկավարժական կրթության ժամանակակից պահանջներից է: Կարևոր է երաժշտության տեսության և պատմության խորը իմացությունը, գեղարվեստական և գեղագիտական զարգացած մտածողություն ունեցող ուսուցիչ-երաժշտի անհատականության ձևավորումը: Ժամանակակից հասարակության կողմից ուսուցիչ-երաժիշտին պարտադրված պահանջները կայանում են նրանում, որ դպրոցականները մշակեն գեղարվեստական գաղափարներին,

հայացքների համակարգ, գեղագիտական արժեքների չափորոշիչ սանդղակ, որը նպաստում է երաժշտական արվեստի երևույթների իրական ըմբռնմանը, այնպես էլ ժամանակակից և անցած դարերը:

Երաժշտության դասագիրքը հասկապես արդիական է այսօր ստեղծված սոցիալ-մշակութային իրավիճակում, որը նշանավորվել է էական փոփոխություններով թե՛ հասարակական-քաղաքական, թե՛ գեղարվեստական ու գեղագիտական ոլորտներում: Ինչ վերաբերում է երաժշտական արվեստին, ապա ընդհանուր պատկերը նույնպես միանշանակ չէ. Այն բնութագրվում է հնչյունային ստեղծագործությունների հսկայական սեփական բազմազանությամբ: Իրավիճակը բարդանում է մի կողմից՝ այսպես կոչված «թերև» երաժշտության զգալի կշռով, մյուս կողմից՝ այս արվեստի ֆունկցիոնալ դերի ուժեղացմամբ: Այս առումով, ժամանակակից երաժշտության ուսուցչի խնդիրն է դպրոցականների գիտակցության մեջ դնել անհրաժեշտ նորմերը որոշակի դարաշրջանի ստեղծագործությունների ընկալման համար, որոնք ձևավորվել են տվյալ մշակույթում: Ուսուցիչ-երաժիշտը պետք է կարողանա աշակերտներին բացահայտել երաժշտական ստեղծագործության գեղարվեստական բովանդակությունը և արտահայտիչ միջոցների համակարգը, որի միջոցով մարմնավորվում է այս բովանդակությունը. սեփական մեթոդները, որոնք ձևավորում են երաժշտական երևույթների համարժեք ընկալում: Սա նշանակում է, որ նա ինքը պետք է կարողանա ադեկվատ ընկալել երաժշտական արվեստի գործը, ունենա այն լիարժեք ընկալելու հմտություններ, որտեղ օգնության կգա հիշտ ընտրված դասագիրքը: Սա նաև 5-րդ դասարանի Երաժշտություն առարկայի կրթության խնդիրներից մեկն է:

Գիտելիքի սեսության մեջ օգտագործվող համարժեքության չափանիշը բնութագրում է օբյեկտիվորեն գոյություն ունեցող կապերի և հարաբերությունների հիշտ վերարտադրումը ներկայացումներում, հասկացություններում և դատողություններում: Երաժշտական փանաչողության մեջ այս տերմինը փոխկապակցված է ստեղծագործության գեղարվեստական բովանդակության առարկայի հոգեբանության մեջ նույնական արտացոլման հետ: Համարժեք երաժշտական ընկալումը երաժշտության ընկալման մեկ գործընթացի՝ դրա ըմբռնման անհրաժեշտ բաղադրիչն է: Ընկալման ադեկվատության բարձր մակարդակը ենթադրում է ստեղծագործության բովանդակային հիմքի և լսողի անձնական (գեղարվեստական և կենսական) փորձի, գիտելիքների և մտքերի փոխհարաբերության ձևավորված մեխանիզմ: Այս հարաբերությունն իրականացվում է ստացողի համատեղ ստեղծագործական աշխատանքի հիման վրա, որի արդյունքում գեղարվեստական տեղեկատվությունը վերածվում է սեփական փորձի, ներքին հայտարարություն և արտահայտված անհատի հետագա մեկնաբանության մեջ: Այսպիսով, մենք մեկնաբանում ենք համարժեք երաժշտական ընկալումը որպես սուբյեկտի գիտակցում երաժշտական ստեղծագործության գեղարվեստական բովանդակության մասին, որը

համապատասխանում է դարաշրջանի մշակութային-գեղագիտական, ժանրային-մեթոդական և երաժշտական-լեզվական պայմաններին:Ներկայիս երաժշտության դասագիրքը յուրաքանչյուր երաժշտական ստեղծագործության համար պարունակում է **ԳԻ** կոդ,որի միջոցով սովորողը կամ ուսուցիչը հղումի միջոցով անմիջապես ունկնդրում է տվյալ նյութը:

Ուսումնական գրականությունը ներառում է դասագրքեր, ուսումնական նյութեր, դասախոսությունների տեքստեր, ուսումնական ձեռնարկներ, պրոբլեմային գրքեր, տեղեկատուներ և դասարանում օգտագործվող այլ տպագիր նյութեր: Ուսումնական գրականությունը ուսումնական գործընթացի մեթոդական աջակցության կարևորագույն տարրն է :Դասագրքին բնորոշ է ուսումնական նյութի համակարգված ներկայացումը ուսումնական պլանին համապատասխան: Դասագիրքը դասագրքի համեմատ պարունակում է ուսումնական տեքստի և ուսումնական առաջադրանքների ավելի մեծ ծավալ, ինչը թույլ է տալիս խորությամբ ուսումնասիրել և յուրացնել կոնկրետ ուսումնական թեմա: Ուսուցիչներն ակնկալում են ժամանակակից գիտության զարգացման մակարդակը դասագրքերի բովանդակության հիմնովին վերանայում: Նոր ձեռքբերումներ, եթե դրանք նշվեն, դրանց ծավալն այնքան է կրճատվել, որ կարել է դրանց արդիականությունը: Նոր դասագրքերի հեղինակները չեն իրացրել առկա բոլոր պահուստները: Այս խնդիրը գոյություն ունի երկար տարիներ, սակայն հուսադրող է, որ նման հնարավորությունների (համացանցի հասանելիություն, ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներ, բուհերի մասնակցություն այս գործընթացին), այն ամբողջությամբ հաղթահարելի է առաջին անգամ:

Պետական կրթական չափորոշիչները համակարգային փոփոխություններ են բերում կրթության համար, որն ըստ սահմանման համակարգ է: Նրա տարրերից առնվազն մեկի փոփոխությունը, ինչպես հայտնի է համակարգերի տեսությունից, հանգեցնում է ամբողջ համակարգի փոփոխության, և այդ անցումը ուղեկցվում է որոշակի դժվարություններով: Համեմատելով **2015թ.** և **2020թ. 5-**րդ դասարանի Երաժշտություն առարկայի դասագրքերը,կտեսնենք մի շարք փոփոխություններ:Առաջին զգալի փոփոխությունը **ԳԻ** կոդի առկայությունն է նոր հրատարակչության մեջ,որը բացակայում է հնում:Չայնային սկավառակները փոխարինվել են հղումներով,որն էլ ավելի է հեշտացնում և արագացնում անցումը դեպի ունկնդրվող նյութի էջ:Որոշակի փոփոխության է ենթարկվել նաև դասագրքի կազմը,ստանալով ավելի վառ գույն,որն անմիջապես գրավում է սովորողի ուշադրությունը:Մնացած բոլոր նյութերը և թեմաները մնացել են գրեթե անփոփոխ: Անհրաժեշտ են համարում նաև նշել ցանկալի փոփոխությունների մասին,որոնք ավելի սրբալուսավետ կդարձնեն առարկայի դասապլանները:Ունկնդրվող

նյութերի ցածր կատարողական վարպետության շտկում, սխալ կատարումների ուղղում, ունկնդրվող նյութի որակի բարելավում:

Վերանայալ թերությունները անմիջապես ներգործում են սովորողի ենթագիտակցության վրա և թողնում բացասական հետևանքներ:

Դպրոցը, որպես կարևորագույն սոցիալ-մշակութային հաստատություն, կոչված է իրական կյանքում համապատասխանելու իր կրթական պրակտիկային և առաջընթաց աշխատելով՝ զարգացնելով մտածողությունը, անկախությունը, աշխարհայացքը, սովորողներին հարստացնելով գիտելիքներով և վերածով: Ուսուցիչները կրթությանն իր բուրնը դրսևորումներով, հասարակության բուրնը շերտերի կողմից մնում է երաշխիք, որ «դպրոցը կսովորեցնի ոչ թե դպրոցի համար, այլ կյանքի համար» (Սենեկա): Հեղինակների հետ անցկացված հարցումները հանգեցնում են կարևոր եզրակացության՝ բովանդակային գիտելիքը (*content knowledge*) բավարար չէ դասագրքեր գրելու համար, քանի որ դասագրքերի հեղինակները պետք է մանկավարժական այնպիսի գիտելիքներ ունենան (*pedagogical content knowledge*), որոնք կնպաստեն բովանդակությունը մանկավարժներն գրագետ և նպատակային ներկայացնելուն: Այլապես, դասագրքերը կվերածվեն գուտ տեխնոլոգիայի շարադրանքի՝ ուղղված սոսկ մտապահելուն, այնինչ մտածողության հմտությունները զարգացնելու համար անհրաժեշտ են համապատասխան մեթոդաբանությամբ դասագրքեր, որոնք կուղղորդեն թե՛ աշակերտին, թե՛ ուսուցչին: Այդ ուսումնասիրության մեջ նշվում է նաև, որ տարրական դասարանների համար գրված դասագրքերում հեղինակները պետք է հաշվի առնեն, որ դասավանդողները ոչ բուրն են երաժշտության մասնագետ: Հետևաբար, նյութը պետք է շարադրել այնպես, որ ոչ մասնագետը նույնպես կարողանա այն առավելագույն արդյունավետությամբ դասավանդել:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ուսումնասիրությունների արդյունքում հիմնականում, հանգել են որոշակի եզրակացությունների, որոնք հետևյալն են.

- ✓ Դասագրքերի երաշխավորման չափանիշներից կարելի է եզրակացնել, որ կրթական համակարգը դասագրքերի մշակման և ընտրություն մանրակրկիտ չափանիշներ է ներկայացնում, որոնք բովանդակին հստակեցնում են դասագրքերից ակնկալվող որակներն ու առանձնահատկությունները թե՛ հեղինակների, թե՛ հրատարակիչների և թե՛ դպրոցների համար: Դրանք բազմաշերտ են և ապահովում են ոչ միայն գիտելիքների վերաբերյալ պահանջները, այլև մեթոդական,

արժեհամակարգային, հոգեբանական և SS տեսանկյունները: Բացի այդ, առկա են առանձնացված չափանիշ պահանջներ և՛ ուսուցչի ձեռնարկի համար, և՛ այլ ուսումնական ռեսուրսների համար:

- ✓ Կրթական ծրագրերի մշակման ինստիտուտը՝ ներկայացրել է տարբեր առարկայական ծրագրերի ուղեհիշեր, որոնց վրա հիմնվելով՝ գնահատում է մասնավոր հիմունքներով ստեղծված դասագրքերը՝ որքանով են դրանք համապատասխանում առարկայական ծրագրերին: Առարկայական ծրագրերին համապատասխան չափանիշները, որոնք մշակված են դասագիրք գրողների, էլեկտրոնային դասագրքերի և այլ ուսումնական նյութերի որոնք ապահովում է գործընթացների թափանցիկությունը, ինչպես նաև բավական հարուստ և ընդգրկուն ռեսուրս է առաջարկում երկրի հասարակությանը:
- ✓ Դասագրքերի ընդհանուր վերլուծությունը թույլ է տալիս նկատել, որ բազմաթիվ փաստեր և հասկացություններ դրանցում բազմիցս ներկայացված են տարբեր առարկաներում, և դրանց կրկնվող ներկայացումը գործնականում ֆիչ բան է ավելացնում աշակերտների գիտելիքներին: Ավելին, հաճախ նույն հայեցակարգը տարբեր հեղինակների կողմից տարբեր կերպ է մեկնաբանվում՝ դրանով իսկ բարդացնելով նրանց յուրացման գործընթացը: Հաճախ դասագրքերում օգտագործվում են սերմիններ, որոնք ֆիչ ծանոթ են աշակերտներին, իսկ միջառարկայական բնույթի առաջադրանքները ֆիչ են: Շատ հեղինակներ գրեթե չեն նշում, որ որոշ երևույթներ, հասկացություններ արդեն ուսումնասիրվել են հարակից առարկաների դասընթացներում, չեն նշում, որ այդ հասկացությունները ավելի մանրամասն կդիտարկվեն մեկ այլ առարկա ուսումնասիրելիս: Ակնհայտ է, որ այսօրվա արագ փոփոխվող աշխարհում, որը կապված է գլոբալ անորոշության և գիտելիքի հնացման տեմպերի արագացման հետ, պետք է ստեղծվեն բոլոր անհրաժեշտ պայմանները աշակերտների մեջ նոր հիմնական կարողությունների ձևավորման համար: Այս իրավասությունները ներառում են, առաջին հերթին, ինքնակրթության հմտությունները, ժամանակակից տեղեկատվական և տնտեսական տեխնոլոգիաները իրենց մասնագիտական գործունեության մեջ կիրառելու կարողությունը, խմբով աշխատելու կամ մասնագիտական գործունեության բարդ խնդիրներ ինքնուրույն լուծելու կարողությունը և այլն: Իհարկե, լուրջ մարտահրավեր է՝ ստեղծել այնպիսի պահանջներ, որոնցով պետք է գնահատվեն դասագրքի բովանդակությունը, տեսքը,
- ✓ Պահանջների, չափանիշների, արդյունավետ լինելը կախված է այդ գործիքի չափելի լինելուց: Որքան չափելի և հստակ ձևակերպված լինեն չափանիշները, այնքան կմեծանա դրանց արդյունավետության հնարավորությունը: Իհարկե, լուրջ մարտահրավեր է՝ ստեղծել այնպիսի պահանջներ, որոնցով պետք է գնահատվեն դասագրքի բովանդակությունը, տեսքը,

մեթոդաբանությունը, կառուցվածքը, ձևը և այլն: Այս խնդիրը առկա է ամբողջ աշխարհում, և մենք դրանում համոզվեցինք տարբեր երկրների դասագրքերի չափանիշներն ուսումնասիրելիս:

✓ Դասագրքաստեղծ և փորձագիտական խմբերում անհրաժեշտ է ընդգրկել գործող, փորձառու, նորարար մանկավարժների, առարկայական ոլորտի տեսաբանների, մեթոդիստների, հոգեբանների և հատուկ մանկավարժների: Այս խմբի անդամների ընտրությունը պետք է ամենահանգուցայիններից մեկը լինի և կատարվի մեծ սկզբունքայնությամբ, հետևողականորեն:

✓ Հեղինակները պետք է մանկավարժական, մեթոդական պատրաստվածություն ունենան՝ ներառելով մանկավարժական բովանդակային գիտելիքը աստիճանաբար՝ յուրաքանչյուր առարկայի կոնկրետ բովանդակության դասավանդմանը լավագույնս նպաստող կրթական փիլիսոփայության, մանկավարժական ռազմավարությունների և մեթոդների ու հնարների իմացումն ու կիրառման կարողությունը: Դասագիրք գրողները պետք է հստակ պատկերացնեն, թե տվյալ նյութն ինչպես է դասարանում կիրառվելու, ինչ ձևերով ու ֆայլերի հաջորդականությամբ են աշակերտները յուրացնելու այն: Կարելի է նաև պահանջ դնել կա՛մ հեղինակների՝ դպրոցում առնվազն հինգ տարվա դասավանդման փորձի առկայության, կա՛մ հեղինակային խմբերում փորձառու մանկավարժ – մեթոդիստների ընդգրկման:

✓ Դպրոցը պետք է ունենա դասագրքերն ու լրացուցիչ նյութերն անկախ ընտրելու հնարավորություն, որպեսզի շուտանոց կայանա և դառնա մրցակցային: Միևնույն ուսումնական առարկայի համար պետք է ստեղծվեն այլընտրանքային դասագրքեր: Դպրոցներում դասագրքերի ընտրությանը պետք է մասնակցեն առարկայական բոլոր ուսուցիչները՝ ելնելով իրենց աշակերտական լսարանի կարիքներից: Հնարավորության դեպքում ցանկալի է, որ այդ գործընթացին մասնակից դառնան նաև աշակերտական և ծնողական խորհուրդները:

✓ Երաժշտության դասագրքի և նրանում պարունակվող թեմաների միջոցով բացահայտել 5-րդ դասարանցիների հոգեբանա-ֆիզիոլոգիական տարիքային

առանձնահատկությունները, երաժշտական զարգացման մակարդակը և այդ բոլորը

նկատի առնել սովորողների հետագա երաժշտական դաստիարակչական աշխատանքները կազմակերպելու գործընթացում: Մասնավորապես ուշադրության

կենտրոնում պահել 5-րդ դասարանցիների երաժշտական ընկալման զարգացման և

երգչային ձայնի փոփոխման վրա, քանի որ թե ընկալումը և թե երգչային ձայնը և

ընդհանրապես այդ տարիքում նրանց հետաքրքրությունների շրջանակը բուռն

փոփոխության և զարգացման է ենթարկվում:

Նոր որակ է ստանում նրանց վերաբերմունքը երաժշտության դասի հանդեպ, առաջ են

գալիս բնավորության նոր գծեր: Սովորողները ծանոթանում են արվեստի տեսակներին, դրանց փոխկապերին և փոխազդեցություններին:

Նոր որակ է ստանում նաև 5-րդ դասարանում դասավանդող ուսուցչի աշխատանքը: Նա պետք է լավ իմանա ոչ միայն իր առարկան, այլ նաև կարողանա միջառարկայական կապեր ստեղծի գրականության, կերպարվեստի, պատմության առարկաների և արվեստի մյուս տեսակների միջև: Քանի որ այդ դասարանի երաժշտության թեմատիկան այդ է պահանջում:

Զարգացնել երկձայն և մատչելի եռաձայն երգեցողության կարողությունները, նոտաներով երգելու հմտությունները, երաժշտությունը ընկալելու և ինֆորմացիայի դաստիարակումներ անելու ունակությունները:

Զարգացնել լադային և հարմոնիկ լսողությունը: Նրանց լսողության մեջ ամրակայել մաժոր և մինոր բնույթի լադերը, ինչպես դիատոնիկ, այնպես և ձևափոխված աստիճանների զգացողությունը: Երգել լադի ձայնաստիճանները պատկերող ձեռքի նշաններով: Երաժշտության դասին օգտագործել ուրվական և մեղեդային նվագարաններ: Զարգացնել նաև սովորողների ստեղծագործական կարողությունները: Ծանոթացնել 5-րդ դասարանի դասագրքի բովանդակությունը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Григорьев С.Г. Методико-технологические основы создания электронных средств обучения / С.Г. Григорьев, В.В. Гриншкун, С.И. Макаров. – Самара: Изд-во Самарск. гос. экон. акд., 2002. – 110 с.
2. Зуев Д.Д. Термины и их определения // Проблемы школьного учебника. – 1980. – Вып. 8. – С. 330–335.
3. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Под ред. А.А. Красновского. – М.: ГУПИ Министерства Просвещения РСФСР, 1955. – 651 с.
4. Краевский В.В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.В. Краевский, А.В. Хуторской. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.

5. Организационно-правовые основы военного образования и технология профессионально-ориентированного обучения. В двух частях / Под ред. Б.Н. Друганова. – СПб.: Изд-во МВАА, 2005. – Ч. 2. – 278 с.
6. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: «Педагогическое общество России», 2004. – 608 с.
7. Смирнов В.И. Учебная книга в системе дидактических средств // Университетская книга. – 2001. – № 10. – С. 16–26.
8. Цетлин В.С. Проблема учебника в зарубежной дидактике // Справочные материалы для создателей учебных книг / Сост. В.Г. Бейлинсон. – М.: «Просвещение», 1991. – С. 269–304.

Յու. Յուգրաթյան Ա. Փսիլոլոգյան <<Երաժշտություն>> 2020 իրրտ.